

**Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület rövid története és tevékenységének
ismertetése
Nagyenyed, 1942. november 18.**

I. Alapítása és fejlődése

Az Erdélyi Gazdasági Egyesület (EGE) 1844-ben alakult. Létrehívója az erdélyi főúri rend volt. Fejlődését az 1843-as idők megakasztották, az abszolutizmus évei megbénították. Új lendületet 1854-ben vett, amikor Mikó Imre gróf lett az elnöke. Mikó Imrét az Egyesület második megalapítójaként tisztelik.

Az EGE főként az erdélyi nagy- és középbirtokos réteg gazdasági és érdekvédelmi szervezete volt. A trianoni békeszerződésig ilyen értelemben végzett szép munkát.

Trianon után a romániai agrárreform megszüntette a régi magyar nagybirtokot és megtépdeste a középbirtokot. Ezzel az egyesület anyagi létalapja megszűnt. Korábbi célját sem tartotta időszerűnek szolgálni. Rövidesen annyira elsovadt, hogy tagjai száma alig érte el a háromszázat, s csak is inkább kegyeletből és nemzeti öntudatból ragaszkodtak hozzá, mint azért, mert szükségét érezték. Kis taglétszáma és anyagi erejének leromlása miatt nemzeti feladatot nem tudott végezni.

Múltjánál és meglévő törvényes kereténél fogva azonban értéket jelentett a Romániában kisebbségi sorsba került magyarságnak. Célkitűzésén és belső erkölcsi tartalmán kellett változtatni ahhoz, hogy az új körülményeknek megfelelő magyar nemzeti munkát végezhesen.

Ezt a változást Szász Pál dr., az Egyesület jelenlegi elnöke vitte véghez. 1936-ban vette át Bethlen György gróf elnöki székét. Azonnal új tartalmat és célkitűzést adott az Egyesületnek. Kiadta a jelszót, hogy az EGE az egész erdélyi magyar birtokosságé, vagyis leginkább a kisgazdáké. Megkezdte a magyar kisgazdák erőteljes megszervezését. A tagok száma alig egy év alatt megközelítette a tízezret, majd rövidesen elérte a húszezret. Erős nemzeti tartalmat is kapott az Egyesület, s ennek kifejezésekként felvette nevébe a „magyar” megjelölést is.

Így lett az EGE-ből EMGE (Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület). Bejelentett célja a romániai magyar gazdatársadalom (resp.¹ kisgazdák) megszervezése, a magyar mezőgazdasági kultúra fejlesztése, ennek érdekében a mezőgazdák rendszeres oktatása, erkölcsi nevelése és szükség szerinti erkölcsi és anyagi támogatása.

E célokat a bécsi döntés előtt a havi 20 000 példányban megjelenő Erdélyi Gazda című folyóiratával, naptáraival, tanító célzatú más kiadványaival és az azóta Magyarországon is meghonosított téli mezőgazdasági tanfolyamaival munkálta. Vetőmag- és tenyészállat-akciókat bonyolított le szép eredménnyel. A magyar mezőgazdálkodás színvonalát néhány év alatt látható mértékben emelte.

II. Az EMGE. és munkája a bécsi döntés után

1.) Szervezete:

A bécsi döntés után az EMGÉ-nek 5820 nyilvántartott tagja és 188 gazdaköre maradt Romániában. Szász Pál elnök Nagyenyeden új központot szervezett, és bejegyeztette nagyenyedi megjelenési hellyel az Erdélyi Gazda című folyóiratot is. A Romániában maradt dél-erdélyi területet hat kerületre osztotta be, és ezek élére gazdasági felügyelőket állított az alábbiak szerint:

---

¹ Resp. (lat.) = azaz.

I. kerület		Szász Ferenc és Binder Albert, Pusztakamarás;
II.	"	Finta Andor, Torda;
III.	"	L. Szása Ferenc, Bükkös;
IV.	"	Orosz Károly, Szentersébet;
V.	"	Bíró Pál, Arad;
VI.	"	Medgyessy István, Temesvár.

Hunyad megyében Szabó Zoltán ref. lelkész személyében külön megbízott is dolgozik.

2.) Tisztviselői kara:

A központi iroda tisztviselői:
 Elekes Viktor irodaigazgató,
 Kénossy Zoltán központi felügyelő,
 Bitay Endre központi felügyelő,
 Özv. Járay Istvánné pénztáros,
 Botz Ida irattáros,
 Özv. Kozma Gyuláné gépirónő,
 Bodor Gizella gépirónő,
 Nagy István dr. statisztikus,
 Boros Endre könyvelő,
 Dr. Müller Jenő ifj. ügyész.
 Az Erdélyi Gazda szerkesztősége:
 Nagy Endre dr. felelős szerkesztő,
 Kacsó Sándor szerkesztő.
 Az Erdélyi Gazda kiadóhivatal:
 Domokos Jolán,
 Ungvári Rózsika.

3.) Kiadványai a bécsi döntés után

Sorszám	Kelet	Megnevezés	Példányszám	Megjegyzés
1.	1940. XII.15	Magyar Gazda Naptára	10 000	
2.	1941. I. 1.	Erdélyi Gazda	11–17 000	Havonta kétszer megjelenő folyóirat
3.	1941. IV.1.	A törvényes rendelkezéseket ismerni kell	10 000	A folyóirat első betiltása idején jelent meg.
4.	1942. V. 1.	Május a mezőgazdaságban	10 000	” ”
5.	1942. III. 12.	Gazda Naptár 1942.	20 000	
6.	1942. III. 11.	A melegágy	5000	
7.	1942. IV. 1.	Pillangós virágú takarmánykönyveink I.	16 000	
8.	1942. IV. 15.	Pillangós virágú takarmánykönyveink II.	16 000	
9.	1942. V. 1.	Silőgazdálkodási útmutató	5000	Csak 5000 példányban engedélyezték
10.	1942. IV. 1.	A búza és a kenyér	3000	Csak 3000 példányban engedélyezték

Az Erdélyi Gazda példányszáma a kezdeti 11 000-ról 1942 júniusára 17 000-re emelkedett. A tagok száma 5820-ról 12 605-re nőtt 1941. október 1-ig, majd az 1942. év közepére 16 720-ra. A gazdakörök száma 163-tól 246-ra szaporodott. A további szervezés a hatóságok gáncsoskodása miatt elakadt.

4.) *Lebonyolított akciói a bécsi döntés után*

A gépakció keretében az EMGE a magyar gazdáknak 1942. január 1-ig 223 mezőgazdasági gépet juttatott.

Az I. kerület kapott: 7 tengeri-vetőgépet, 3 tengeri-morzsolót, 5 vetőgépet, 2 trieur,² 11 szecs kavágót, 8 lókapát, lóherevetőgépet;

a II. kerület kapott: 1 tengeri-morzsolót, 13 vetőgépet, 4 trieur, 17 különféle kapát, 1 ekét;

a III. kerület kapott: 3 tengeri-vetőgépet, 18 vetőgépet, 7 trieur, 13 különféle kapát, 3 lóhere-vetőgépet, 1 ekét, 2 permetezőgépet;

a IV. kerület kapott: 6 tengeri-morzsolót, 10 vetőgépet, 4 trieur, 5 permetezőgépet;

az V. kerület kapott: 4 tengeri-morzsolót, 4 vetőgépet, 6 trieur, 5 különféle kapát, 3 permetezőt, 13 magpácolót, 2 vajköpülőt, 5 tejszeparátort, 1 káposztagyalt és 1 talajporhanyítót;

a VI. kerület kapott: 2 tengeri-vetőgépet, 1 tengeri-morzsolót, 9 vetőgépet, 7 trieur, 1 lókapát, 10 különféle ekét, 1 tejszeparátort és 1 répavetőt;

a VII. kerület kapott: 1 trieur.

Összesen tehát kiosztásra került 1941-ben 59 vetőgép, 31 trieur, 12 tengeri-vetőgép, 15 tengeri-morzsoló, 44 különféle kapa, 10 szecs kavágó, 5 lóhere-vetőgép, 10 permetező, 12 különféle eke, 6 tejszeparátor, 2 vajköpülő, 12 magpácoló, 1 répavető, 1 káposztagyalt és 1 talajporhanyító.

Az EMGE juttatott a gazdának 67 229 kg gabonát, ebből búza 59 415 kg, zab 4 279 kg, árpa 480 kg, tengeri 2680 kg, köles 375 kg. A felügyelők által kiosztott még 34 530 kg vetőmagot.

Kiosztott az EMGE 1783 drb. facsémétét, 2000 drb. megvételéhez pedig anyagi támogatást adott.

Hozzásegítette a gazdákat aszalók építéséhez részben anyagi támogatással, részben pedig dróthálót adva.

Az állattenyésztés fejlesztése érdekében anyagi támogatást adott egy sertés-tenyésztőtelep létesítéséhez, 4 drb. tenyészkan beszerzéséhez és kocatartásokhoz; 60 drb. Yorksertést továbbtenyésztésre osztott ki; ugyancsak hozzájárult több száz sertés beoltásához, szérumot juttatva a gazdáknak.

Az 1942. évi gépakciók keretében a gazdakörök között kiosztásra került 26 drb. vetőgép, 17 gyomfésű, 10 váltóeke, 30 szőlőpermetező, 10 gyümölcsfa-permetező, 24 trieur, 1 tárcsás borona, 4 tengeri-morzsoló, 4 szecs kavágó, tehát összesen 126 drb. gép.

Az 1942. évi gabona-elkobzások alkalmával az EMGE 110 község magyarságának juttatott segélyt. Ugyancsak ez évben 200 kg répamagot, 1960 kg tavaszi bükkönymagot, 2500 kg őszi bükkönymagot, 10 000 kg lóheremagot juttatott a gazdáknak. Egy német céggel kötött szerződés alapján még külön 11 020 kg lóheremagot juttatott kölcsön a jelentkező gazdáknak.

A termelés fokozása érdekében 20 000 kg műtrágyát osztott ki az igénylőknek. Ez év folyamán a gazdákat 650 kg csávázó porhoz, a sertésük beoltására szükséges szérumhoz, 12 600 drb. Vitan kapszulához, 53 doboz Igitol porhoz segítette.

A csombordi Gazdasági Iskola felszereléséhez az EMGE 1 fejfölözőgéppel, 1

² Triőr (fr.) = konkolyozógép.

méhfüstölővel, 1 szúrcsappal, 1 bárzsing csővel, 2 ásóval, 1 ásóvillával, 3 drb. mustfokolóval és 1 drb. sertésorrkarika-fogóval járult hozzá.

Az állattenyésztés fejlesztése érdekében egy bivalybikát juttatott a sárpataki gazdakörnek.

Az 1942. évben az arra rászorultak között jelentős gyorssegélyeket osztott ki.

1942 tavaszán mozgalmat indított a silógazdálkodás fejlesztése érdekében. Ahol szükség mutatkozik, kölcsönt is nyújt a silók felépítésére.

5.) Milyen hatósági intézkedések gátolják munkáját

1.) Az Egyesület elnöke és felügyelői ellen folytatott hatósági hajsza

A nagyenyedi rendőrség 1940. december 20-án Szász Pál elnököt és az értekezletre behívott felügyelőket előállította a rendőrségen, és tiltott gyűlés címén eljárást indított ellenük. Szász Pál dr. elnököt és Bitay Endre központi felügyelőt 1940. december 29-én letartóztatták, és a nagyszebeni hadbíróshoz kísérték.

1941. január és február hónapjában a felügyelőket, akik a fenti értekezleten résztvettek, sorban a hadbíróshoz elé idézik.

1942. május 31-én a csendőrség letartóztatja Szász Ferenc felügyelőt és a bukaresti kémelhárítóhoz kíséri.

1942. július 18-án a tövisi kémelhárító letartóztatja Bitay Endre központi felügyelőt.

Jellemző, hogy a letartóztatottak ellen a legtöbb esetben még csak vádat sem emelhettek a hadbíróshoz. Vádemelés egyedül Szász Ferencnél történt, akit azonban a nagyszebeni hadbíróshoz 1942. július 24-én felmentett.

2.) A kerületi felügyelők oktató, irányító és szervező munkájának megakadályozása:

- a.) az utazási igazolványok megtagadásával,
- b.) csendőrségi tilalmakkal,
- c.) gyűléstilalmi rendeletekkel.

Az a.) és b.) pontok alatt a felügyelők nem látogathatják rendszeresen kerületük magyar falvait, nem oktathatják az Egyesület tagjait és nem irányíthatják a termelést a helyszínen, a természeti adottságoknak és a szükségleteknek megfelelően.

A c.) pont alatti gyűléstilalmi rendelet nemcsak az EMGE-központ és -felügyelők, hanem a gazdakörök életét is megbénítja, mert lehetetlenné teszi a mezőgazdasági kérdések közös megbeszélését, az egymást segítő közös munkabeosztást, stb.

3.) Az Egyesület központi irodájának ismételt katonai elrekvirálása

1941. február 20-án a katonai hatóságok lefoglalták az Egyesület központi irodahelyiségeit. A rekvirálását csak ugyanez év augusztusában oldották fel, de már pár hónap múlva, 1942 februárjában ismét lefoglalták, és csak ugyanez év augusztusában szabadították fel ismét. A központi iroda tisztviselői a fenti időközben Szász Pál elnök nagyenyedi magánlakásán végezték a munkát.

4.) Az Erdélyi Gazda című folyóirat ismételt betiltása

Az Erdélyi Gazdát először 1941. március 21-én tiltotta be a belügyminisztérium. Szász Pál elnök közbenjárására Antonescu³ államvezető a lapot április 26-án újra engedélyezte, miután meggyőződött, hogy a folyóiratnak a termelés fokozásában igen nagy szerepe van. 1942. szeptember 13-án a belügyminisztérium a 2746/942. sz. alatt indokolás nélkül újra betiltotta a folyóiratot, amely azóta sem jelenhet meg.

---

³ Ion Antonescu.

5.) *A cenzúra-rendelet*

Már 1941 őszén először, később 1942 márciusában elrendelte a propaganda-minisztérium, hogy minden könyv, füzet, brosúra vagy olyan kiadvány, amely nem jelenik meg külön engedélyezés alapján, Bukarestben cenzúrázandó. A bukaresti cenzúráztatás minden esetben nagy költséggel jár és sok időbe kerül, és a szeszélyesen szigorú cenzúrához való kényszerű alkalmazkodás az írásművek belső értékét igen károsan befolyásolja.

6.) *A papír-rendelet*

A papírral való takarékoskodás értelmében, illetőleg ürügyével, az EMGE kiadványainak példányszámát a propaganda-minisztérium minimálisra csökkentette. Legutolsó két kiadványunk a megelőző 16 000-es példányszámmal szemben csak 5, illetve 3000 példányban jelenhetett meg. Papírhiány miatt a további, tervbe vett kiadványai nem jelenhettek meg.

7.) *A magyar nyelven való levelezés tilalma*

Valósággal megbénította tagjainknak a központunkkal való érintkezését. A magyar gazdaközösség nem bírja annyira a román nyelvet, hogy levelezni tudott volna. Később e tilalmat feloldották, de minden magyar nyelven írott levelet Bukarestben cenzúráznak, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy még az expressz ajánlott levelek is 2–3, sőt 4 hetes késéssel érkeznek rendeltetési helyükre. Jellemző példa, hogy Egyesületünkől a temesvári Gál cinkográfiahoz küldött expressz ajánlott levél 26 nap alatt érkezett a címzetthez, és emiatt naptárunk cenzúráztatása jelentős késedelmet szenvedett, mert a cenzúrahivatal ragaszkodik a naptárban megjelenő képek bemutatásához is.

Az Egylet levelezését és a felügyelők jelentéseit olyannyira rendőri ellenőrzés alatt tartják, hogy a belső ügyviteli ügyeinkre vonatkozó levelezésünket, valamint a felügyelők jelentéseit és az ezekre adott utasításainkat csak alkalmi küldönccel tudjuk továbbítani.

8.) *A nagyenyedi hatóságok rosszindulatú magatartása a Bethlen-nyomda ellen, ahol az EMGE kiadványai készülnek*

A helyi hatóságok feljelentésére, illetve szorgalmazására a Bethlen-nyomda minden katonaköteles alkalmazottját behívták. Nélkülözhetetlen szakembereink azonban tényleg nem katonai szolgálatot teljesítettek, hanem román nyomdáknak helyezték el, ahol díjtalanul kellett dolgozniuk, mialatt fizetésük felét a mi nyomdavállalatunknak kell viselnie. Volt idő, amikor csak két, katonai szolgálatra alkalmatlannak talált nyomdászunk dolgozhatott. A városi villamosüzem csak meghatározott időben szolgáltat áramot a nyomdának. A rendőrség ügynökei mindenféle apró ürüggyel állandóan zavarják a munkamenetet.

III. *Milyen konkrét intézkedések volnának szükségesek tevékenységünk eredményességének fokozására?*

1.) Az EMGE munkáját gátló körülmények jórészt ugyanazok, amelyek az egész dél-erdélyi magyarság életét is gátolják. E körülményeket elhárítani a mai körülmények között a dél-erdélyi magyarság maga aligha tudja. Viszonylagosan tűrhető állapotot a két ország közötti megállapodás teremthetne, amely megállapodás során Magyarországnak biztosítania kellene:

a.) az EMGE felügyelői és tisztviselői karának a szabad mozgási, illetve utazási lehetőségét;

b.) a gyűléstartási tilalomnak legalább olyan mértékű módosítását, hogy falusi gazdaköreink összejöhessenek, az időszerű gazdasági kérdéseket megtárgyalhassák,

szükségeiteket összeírhasák, és az EMGÉ-vel az összeköttetést tarthassák;

c.) a téli gazdasági tanfolyamok megtarthatását, különös tekintettel arra, hogy a háborús gazdálkodás még külön feladatokat ró a gazdaközösségekre, s e feladatokat az EMGE kiválóan szolgálhatná a téli gazdasági tanfolyamokon;

d.) a még az egyesület birtokában levő oktató és irányító eszközök, mint az Erdélyi Gazda című folyóirat, az évenkénti naptár, valamint a népnevelést szolgáló füzetek bántatlanságának a biztosítása. Meg kell jegyeznünk ezzel kapcsolatban, hogy az Erdélyi Gazda, amely jelenleg nem jelenhet meg, mindig a legjobb összekötő kapocs volt az Egyesület és a gazdák között, s hosszadalmasabb hiánya feltétlenül az összetartó erő meggyengüléséhez és a tagok számának leporlásához vezethet.

2.) *Feltétlenül el kell hártani azt a nagy veszélyt, amely az itteni magyar birtokosságot az önkéntes birtokcsere lehetősége miatt fenyegeti. Az amúgy is nehéz megélhetési, valamint a súlyos politikai viszonyok ugyanis sok gazda erkölcsi ellenállását törik meg, és ezek örömmel kapnak a román részről sűrűn felajánlott birtokcsere lehetőségén. Az ilyen birtokcserek minden eszközzel és a lehető legnagyobb szigorral megakadályozandók.*

3.) *A 2. ponttal kapcsolatban – de ettől függetlenül is – rendkívül hasznos volna egy birtokpolitikai ankét mielőbbi megtartása, amely a veszni indult dél-erdélyi magyar vagyionok megmentése kérdésében meghatározná a tennivalókat, és nagyvonalú munkatervet dolgozna ki. A hozott határozatokat végrehajtaná az EMGE, a Hangya Szövetkezeti Szövetség és a magyar pénzügyintézetek.*

Nagyenyed, 1942. november 18.

Jelzet: Magyar Országos Levéltár Sajtólevéltár, Sajtóarchívum, Erdélyi felhagyó lapki vágatok, kéziratok és cikgyűjtemények (K 610), Dél-erdélyi Adattár, 91. cs., XII III/1., 3–13. o. Gépett másolat.